

Társasélet és zenészek Jázován

IVÁNOVICS TÜNDE

Jázován 2004 nyarán végzett kutatásaim során a bálozás, a társasélet szokásairól gyűjtöttem adatokat. Kálmány Lajos és Király Ernő nyomdokain igyekeztem felkutatni a népi dallamokat, a még élő zenészeket. Két zenésszel készítettem interjút: Kocsis „Sára” János kontrással (szül. 1928) és „Kis” Nyilas Károly citerással (szül. 1941). Több adatot gyűjthettem a bálokról, a bálozás szokásrendjéről Szemerédi Ernő kántortól (szül. 1958) és Martonosi Józseftől (szül. 1921), az egykor működő helyi színjátszókör volt vezetőjétől. Jelen írás a helyszíni terepmunka tanulságai alapján megfogalmazott kutatási beszámoló.

Jázován nemcsak a lakodalom, hanem a leánynéző, a kukoricafosztás, a tollfosztás, a disznótör mind olyan alkalmak voltak, ahol táncolni is szoktak. Bálint Sándor is említi hogy a szent időkben, böjtben a „szegedi nép nem bálozott, nem táncolt, nem ült lakodalmat”.¹ Erre a vízkeresztől hamvazó szerdáig tartó *nagyfarsang*, a húsvét napjától pünkösdig tartó *zöldfarsang*, és a Szent Mihálytól (szeptember 29.) Andrásig (november 30.) tartó *kisfarsang* volt legalkalmasabb. Máig mondják erre: „András zárja a hegedű”.

A második világháború befejeztéig tartó időszakra már eseményszámba ment és sokáig beszéltek egy-egy párosbálról, narancsbálról, szüreti bálról, vagy batyubálról.²

A *párosbáliba* csak házastársak mehettek, s egy kis harapnivalót vittek magukkal. Bácskában ez csak *batyubálban* szokás. Itt is rendeztek ugyan batyubált, de azt kizárólag magánházaknál tartották. A hozott ételmezt ugyanúgy az éjféli táncszünetben terítették fel. Rendszerint az asszonyok dolga volt az ételmezt, a férfiaké a házi pálinka és bor kínálgatása.³

Más korcsoportok is szerveztek bálokat. Farsangkor tartották a *gyermekbálokat*, ahol az ifjú táncosok legtöbbször egyetlen citera muzsikájára járták a táncot. E táncalkalmakat *citerásbálnak* is nevezték. Továbbá voltak *leánybálok* és *legénybálok*, ahonnan kizárták a külön mulató asszonyokat, házasembereket.

A többi bálban, mint a nevük is elárulja, a táncterem mennyezetéről narancsok, szőlőfürtök, almák lógtak le, madzagra kötözve. Köztük csüggött egy-egy üveg bor is. Mindezt csőszök őrizték, így csak a nagyon ügyeseknek sikerült lopniuk belőle. Akit elcsíptek, pénzt fizetett. Ezekbe a bálokba még el-eljártak a fiatalabb házaspárok, de inkább legények és lányok szórakozására rendezték.

A zártkörű bálokat általában bérelt házaknál szervezték, míg a szabad bálokat kocsmában, vendéglőben tartották.⁴

¹ Bálint Sándor 1980. 908.

² Németh Imre–Pesovár Ferenc 1977. 197.

³ Saját gyűjtésem során többszörösen megerősítettek a bálozás helyi szokáshagyományának mozzanatairól.

⁴ A tánchelyek pontos, helyrajzi meghatározására a gyűjtés alkalmával nem volt mód, így csak a részlegesen pontos szájhagyományra támaszkodhatunk.

Adatközlőim szerint a falunak régi idők óta mindig jó zenekarai és zenészei voltak. A zenekar felállása nagybőgő, hegedű, tambura, harmonika volt. Az 1960-as évektől megjelent a klarinét is. Néha előkerült a faluban egy-két furulyás is, de őket kicsúfolták. A rezesbandát nem fogadta be a lakosság.⁵

A falunak két citerakészítője volt: Pozsár Ferenc és Andró Illés „Vastag”. 7-8 tagú citerabandák működtek, ők azonban bálokban nem muzsikáltak, inkább csak a gyermekbálokba, *batyusbálokba*, névnapokra hívták meg őket. Citerást rendszerint az fogadott, aki nem akart sokat költeni a zenekarra. A citerásoknak nem pénzben fizettek, inkább tyúkot, tojást adtak szolgáltatásukért. A zenészeket a legények fogadták. A pénzhány miatt borral és kolbásszal fizettek a muzsikáért.⁶

A zenészek nagy része, bár mestere volt hangszerének, nem ismerte a kottát, csak mellékfoglalkozásként játszott. Voltak köztük kubikosok, csikósok, gulyások is.

A zenészek között mindig nagy volt a versengés. Szemerédi Ernő mondta erről: *„Emlékeznek még egy «András cigány» nevű prímásra, aki gyakran átjárt Padéjról. Az ablak alatt kihallgatta, amikor új dal érkezett pl. Pestről – mert Jázován voltak kottaolvasók is –, és valamelyik zenekar éppen próbálta betanulni. Kiváló hallása révén tüstént megtanulta a legújabb nótákat, így gyakran Padéjon előbb táncoltak rá, mint Jázován.”*

Bár egy-egy időszakban három-négy banda is összeállt, nem találtam adatokat arról, milyen zenekarok játszottak a faluban. Erre vonatkozóan Király Ernő gyűjtései nyújthatnának támpontot, aki az 1970-es években kutatott e vidéken.⁷ Az egykori gyűjtésekre utaló egyetlen bizonyítékom a hodicsei „Kis” Nyilas Károly citerás, aki mesélni még tudott ugyan, de játszani nem, mert citerájáról már évekkel előbb leszakadoztak az utolsó húrok.

A bálozáshoz Jázován is tartozott egy bizonyos táncillem⁸, amelyet mindenkinek be kellett tartani. A jázovai lányok általában csoportosan mentek a bálba, de ennél is gyakrabban kísérte őket az anya, vagy nagyanya, az ún. *gardemama*, aki ellenőrizte illendő viselkedésüket, s a velük való tisztességes bánásmódot. A gardemamák ültek a padon és beszélgettek, pletykáltak. Kinézték, hogy a lányt ki akarja, ki táncoltatja.

A terem egyik felén ültek a fiúk, a másik felén a lányok. Külön volt ivó és külön helyiség a kártyázóknak. A világítást karbidlámpák szolgáltatták. A kocsma sokszor veszélyessé is válhatott, hisz a legényeknél szinte kivétel nélkül volt bicska. *„Sokszor leütötték a lámpát, föl a bicskát és gyerünk...”*- emlékezik vissza Szemerédi Ernő.

Amikor a páros táncokat kezdték húzni, a legények kikiáltottak a lányokért, intettek, vagy egy megbízottuk kérte fel a lányt a barátja nevében. Bár a felkérés módja adhatott okot félreértésekre, általában előre tudták a lányok, kivel fognak táncolni. Először minden fiú azt a lányt kérte föl, akinek udvarolt, s csak utána a

⁵ Szemerédi Ernő jázovai kántor elmondása szerint, aki édesapjától és nagyszüleitől is hallotta.

⁶ Pálffy Gyula (szerk.) 1997. 16.

⁷ Gyűjtéseinek teljes hangarchívuma a Vajdasági Múzeumban van. Pontos katalogizálása és részletes feldolgozása után derülhet fény az egykori jázovai adatközlőkre és a népzenei anyagra.

⁸ Pesovár Ferenc 1982. 177-178.

rokon vagy szomszéd leányokat. Az asszonyokkal csak a férjük engedélyével lehetett táncolni, míg a házasemberek nyugodtan táncolhattak lányokkal, sőt ha különösen jó táncosnak számított a férfi, a lányok szívesen vették a felkérést.⁹

Egy táncot általában ugyanazzal illett végigtáncolni. A tánc közben való lekézésnek itt nem volt erős hagyománya, sőt sértőnek tartották. Martonosi József szerint a legfőbb és legszigorúbb törvény az volt, hogy a lánynak mindig engedelmeskedni kellett. Ha kérette magát, válogatott, elutasított valakit, azután mással mégis táncolt, akkor a legények gyakran bosszút álltak és kitáncoltatással megszégyenítették. Összebeszéltek, felkérték és addig táncoltatták az ajtó felé, míg csak az egyik pillanatban kilökték a teremből.

A *táncrend*¹⁰ fő elemei a *csárdás*, a *tangó*, a *bokás* és a *valcer* voltak. A tánc menete gyors csárdás, tangó, bokás, keringő volt. Egy rend után szünetet tartottak, s kezdték újra. Általában 2-3 lassú csárdást játszottak, majd következett a friss. Táncoltak körben is és párban is. Az este során legalább egyszer volt „*lány választ*” is. A lányok táncolhattak még *logovácot* és *csusszogót* is, amelybe a fiúk is beállhattak. Ezt csak egyszer húzták egy este.

A suttyó lányok már délután négy órakor mentek a bálba. A kisbál, amelyet a 14-17 évesek részére szerveztek általában este nyolc óráig tartott, és itt is, mint a nagybálban, amikor húzták a „*Vak Palir*”, a lányoknak haza kellett menni. A Rákóczi induló hangjaira lassan mindenki hazaszállingózott. Ez jelezte a bál végét.

„*Ha a fiú haza akarta kísérni a lányt, meg kellett kérdezni a mamát, és ha szimpatikus volt a fiú, akkor megengedte.*” – emlékszik Szemerédi Ernő. „*Elöl ment a lány és mögöttük a mama. Ha a fiatalok még beszélgettek is az udvaron, 5-10 perc múlva kiszólt a mama, hogy «Kislányom megfázol!», s a lánynak be kellett mennie a házba.*”

A legények *szerenádoztak* is a lányok ablakánál. Ha maguk nem tudtak énekelni, megfogadták a zenészeket, akik az adatközlők szerint különösen szívszaggató nótákat tudtak húzni.

A társaséletről közölt rövid kutatási beszámoló adatai jól mutatják, hogy dal-lamok és táncok tették hangossá és vidámmá a falu ünnepnapjait. A téma részletesebb feltérképezése további kutatási feladat lehet.

IRODALOM

BÁLINT Sándor

1980 A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete. Harmadik rész. MFMÉ 1978/79-2. Szeged

NÉMETH Imre–PESOVÁR Ferenc

1977 Bál. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon 1. kötet*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 197.

⁹ Hasonló adatok még - Pálffy Gyula (szerk.), 1997. 155.

¹⁰ Táncciklus, mely több egymás után bizonyos sorrendben következő táncfajtákból áll.

PÁLFY Gyula (szerk.)

1997 *Néptánc kislexikon*. Planétás Kiadó, Budapest

PESOVÁR Ferenc

1982 Táncillem. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* 5. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 177–178.

Gesellschaftsleben und Musiker in Jázova

TÜNDE IVÁNOVICS

Im Sommer 2004 führte die Autorin in Jázova Forschungen zum Thema Gesellschaftsleben, Balle durch. In den Fußtapfen von Lajos Kálmány und Ernő Király forschte sie nach alten Melodien und Musikern.

In Jázova interviewte sie zwei Musiker, einen Kontabassisten (J. Kocsis „Sára“, geb. 1928) und einen Zitherspieler (K. „Kis“ Nyilas, geb. 1941). Sie führte Interviews auch mit dem Kantor (E. Szemerédi, geb. 1958) und dem Leiter der einstigen örtlichen Theatergruppe (J. Martonosi, geb. 1921) und sammelte Informationen über Balle und die Gebräuche des Ballbesuches. Sie stellt die Ballarten, die Ballanlässe, die Tanzordnung, die Tanzetikette, sowie die örtlichen ungeschriebenen Regeln der Ballbesuche vor.

In der Zukunft könnte man noch die Forschungsunterlagen des Musikforschers Ernő Király, die im Museum Vajdaság in Novi Sad aufbewahrt werden analysieren.

Die Studie zeigt uns, daß es in diesem verschlafenen „Sackdorf“ früher ein lebhaftes Gesellschaftsleben existierte.

1. kép Mulatság zenészbandával Jázován (Szemerédi Ernő gyűjteményéből)

2. kép Lakodalmi menet (Szemerédi Ernő gyűjteményéből)